

KOÇAK, Murat (2021). Karay Türkçesinin Ağızları Tematik Söz Varlığı (Haliç-Lutsk, Kırım, Trakay).

(Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1305, 420 s.
ISBN: 978-625-7086-61-5)

Yağmur KARAHASANOĞLU
ORCID: 0000-0002-4131-2575

DOI: 10.5281/zenodo.7464390

Günümüzde çoğunlukla Polonya, Litvanya ve Kırım'da bir kısmı ise İstanbul'da yaşamakta olan Karay Türkleri, Türk grupları içerisinde inançları ve kültürleri bakımından özel bir yere sahiptir. Karay Türkleri, Musevi inancını devletin resmi dini olarak kabul eden Hazar Devleti'nin günümüzdeki vârisleridir (Koçak, 2021:9).

Kıpçak grubu lehçelerinden biri olan ve üç ağız bulunan Karay Türkçesi, nüfusun giderek azalması ve buna bağlı olarak konuşur sayısının düşmesiyle tehlikedeki Türk dilleri arasında yer almaktadır. Koçak da "Karay Türkçesini konuşan ve anlayanların sayısı, gün geçtikçe azalmakta olup Karayca "kaybolan sesler" arasına doğru gitmektedir. Karayca'yı bu kaderinden kurtarmak ve dillerini, kültürlerini genç nesle aktararak yaşatmak; yapılacak çalışmalara ve alınacak önlemlere bağlıdır." ifadelerini kullanarak bu alanda yapılacak çalışmaların önemini vurgulamaktadır (Koçak, 2021:15).

Türk dilinin tarihî ve çağdaş bir kolu olan Karayca ile ilgili çalışmalar, daha çok Batılı bilim adamları tarafından yapılmıştır. Karaycaya gereken önemi veren Batılı dilciler, sözlük çalışmaları

İlgili Yazar: Yağmur KARAHASANOĞLU
Doktora Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Denizli.
yagmurkarahsn@gmail.com

Başvuru Tarihi / Received: 04.12.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 13.12.2022

başta olmak üzere, Karayca dil bilgisi alanında pek çok çalışmaya imza atmışlardır. J. Grzegorzewski, T. Kowalski, A. Mardkowicz, A. Zajackowski, O. Pritsak, M. Nemeth, K. E. Musaev, A. Dubinski, E. Csato, Y. A. Polkanov, S. Szyszman, H. Jankowski, D. Smetek, T. Harviainen gibi bilim adamlarının çalışmaları bu alanda yapılacak çalışmalara kaynaklık etmektedir (Öztürk, 2015:144).

Karaylar ve Karayca üzerine Türkiye’de yapılan çalışmaların başlangıcını Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarına götürebiliriz. Bilindiği üzere Mustafa Kemal’in liderliğinde Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Türkiye dışındaki Türk kökenli topluluklarla ilgili çalışmalar artmıştır. Bu bağlamda 1928 yılında Yusuf Akçura tarafından hazırlanan ve Türk Ocağı yayınlarından çıkan Türk Yılı adlı 654 sayfalık kitapta Türkiye dışındaki Türk kökenli halklarla ilgili bazı makaleler de bulunmaktadır. Bu makalelerden birisi de Sereya Şapşal’ın yazmış olduğu *Kırım Karai Türkleri* adlı makaledir. Kendisi de bir Karay Türkü olan Sereya Şapşal’ın 40 sayfalık bu makalesi, Türkiye’de Karaylar hakkında yapılan çalışmalar içinde en eski ve en önemlisidir diyebiliriz (Durgut, 2016:518).

1990’lı yıllardan itibaren Karay Türkçesi üzerine yapılan çalışmaların sayısı artırmıştır. Karay Türkleri ve Karayların tarihi ile ilgili çalışmaların yanı sıra Karay Türkçesi ile ilgili çalışmaların sayısı da artmaya başlamıştır. Bu bağlamda, Türkiye’de Karay Türkçesi ile ilgili sözlük çalışmalarına bakıldığında ilk olarak; Kowalski’nin *Karaimsiche Texte im Dialekt von Troki* isimli eserinin sözlük kısmının, *Karayim Lehçesi Sözlüğü* ismiyle Kemal Aytaç tarafından 1996 yılında tercüme edildiğini görmekteyiz. Diğer bir sözlük çalışması, Tülay Çulha tarafından 2006 yılında hazırlanmış olan *Karaycanın Kısa Sözvarlığı: Karayca Türkçe Kısa Sözlük* isimli eserdir. Bu eserde Karay Türkçesinin ağızları da yer almaktadır. Kelimelerin etimolojik olarak incelenmesi, alıntı kelimelerin hangi dillerden geçtiği gibi noktaların yer aldığı önemli kaynaklardan biridir fakat verilen madde başları sınırlı sayıda kalmaktadır. Çulha da eserinin ön sözünde daha kapsamlı bir sözlüğün hazırlanmasının uzun zaman gerektireceğini, Karay Türkçesi üzerine yapılan çalışmalara kaynaklık edecek bir eser ortaya koymak istediğini belirtmiştir (Çulha, 2006:7).

Karay Türkçesi üzerine lisansüstü çalışmaları ise 2000’li yıllarda yapılmaya başlanmıştır.⁶ 2000-

⁶ Bu çalışmalar genelde dil, edebiyat ve tarih konularında yapılmış çalışmalardır. 2000 yılında hazırlanan yüksek lisans tez çalışmaları Faruk Gökçe ve İlgi Kıvrakdal’a aittir. 2002 yılında Tülay Çulha tarafından yüksek lisans tezi, Özlem Kazan tarafından doktora tezi hazırlanmıştır. 2007 yılında Semra Doğruer’in yüksek lisans tezi; 2008 yılında Tülay Çulha’nın doktora tezi; 2010 yılında Selma Gülsevin’in doktora tezi; 2011 yılında Fatih Şayhan’ın yüksek lisans tezi; 2012 yılında Seyyar Suleymanov’un doktora tezi; 2014 yılında Murat Koçak’ın yüksek lisans tezi; 2015 yılında Kamile Jomantaite’nin yüksek lisans tezi ve Abdulkadir Özkan’ın doktora tezi bulunmaktadır. 2016 yılında Bülent Kucak’ın yüksek lisans tezi bulunmaktadır. 2017 yılında iki yüksek

2002 yılları arasında art arda çalışmalar yapılmış, bu yıllardan sonra yeni çalışmalar 2007 yılından itibaren yapılmaya başlanmıştır.

Söz varlığı ile ilgili çalışmalara bakıldığında; Abdulkadir Öztürk tarafından hazırlanan *Karay Türkçesinin Tarihî ve Çağdaş Kıpçak Türkçesiyle Karşılaştırmalı Söz Varlığı-Fil* isimli doktora tezi ve *Karay Türkçesinde İsim* isimli kitabı söz varlığının incelenmesi bakımından önemli eserlerdendir.

Karay Türkçesinin söz varlığı üzerine yapılan en yeni çalışma ise Murat Koçak'a aittir. Karay Türkleri ve Karay Türkçesi üzerine pek çok araştırması bulunan Koçak, yüksek lisansını *Karay Avazı Dergisinde Trakay ve Haliç Ağzıyla Şiirler (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin)* isimli çalışması ile yapmıştır. Doktorasını ise *Karay Türkçesi Ağzlarının Karşılaştırmalı Söz Varlığı (Kırım, Haliç-Lutsk, Trakay)* isimli çalışmasıyla yapmıştır. Atatürk Üniversitesi Yayınları'ndan çıkan *Karay Türkçesinin Ağzları Tematik Söz Varlığı (Haliç-Lutsk, Kırım, Trakay)* isimli çalışma da Koçak'ın doktora tezinin kitaplaştırılmış hâlidir.

Kitap *ön söz, kısaltmalar* bölümlerinden sonra *Giriş, Görevlerine ve Konularına (Tematik) Göre Söz Varlığı ve Sonuç* olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.

Kitabın *ön söz* bölümünde Koçak, Karay Türklerinin inançları ve kültürleri bakımından önemli bir yere sahip olduğunu vurgulayarak, sayılarının gün geçtikçe azaldığına dikkat çekmiştir. Nüfusun azalmasıyla Karay Türkçesi anlayan ve konuşan sayısının da gün giderek azaldığını, bu sebeple; Karay Türkçesi üzerine yapılan çalışmaların daha önemli hâle geldiğini söylemektedir. Tematik söz varlığını oluştururken taramış olduğu sözlük, dergi ve dinî metinlerin neler olduğuna da bu bölümde değinmiştir. Çalışmada verilen kelimelerin iki dilli tematik söz varlığı temelinde hazırlandığını söyleyen Koçak, Karay Türkçesindeki kelimenin Türkiye Türkçesinde bire bir denk olan karşılığını vermiştir. Karay dini ve kültürüne özgü kelimelerin ise karşılığını vermekle yetinmeyip izahını da yapmıştır.

Giriş bölümünde ise "Görevlerine ve Konularına" göre yaptığı sınıflandırmasının başlıklarına yer verdikten sonra Karay Türkçesinin hangi dillerden etkilendiği konusunda bilgiler vermiştir. Bu noktada Eski Türkçenin birçok kelimesinin korunduğunu, dinî metinlerin etkisiyle İbraniceden ve

lisans tez çalışması yapılmıştır. Bunlar: Cihan Şimşek ve Nazmi Şen'e aittir. 2018 yılında üç yüksek lisans tez çalışması bulunmaktadır. Bunlar: Ieva Vasiliauskaite, Tuba Güner ve Işıl Arslan'a aittir. 2019 yılında Murat Koçak tarafından hazırlanmış doktora tezi bulunmaktadır. 2021 yılında Emine Atmaca tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi ve Gülsüm Kırbuş tarafından hazırlanan doktora tezi bulunmaktadır. Tezlerin künye ve dosya bilgilerine Ulusal Tez Merkezi (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) üzerinden ulaşılabilmektedir.

içinde yaşadıkları Slav topluluklarının etkisiyle de Rusça ve Lehçeden kelime alıntıları olduğunu, bunun yanında dini terimlerde Arapça ve Farsçanın etkilerinin görüldüğünü belirtmiştir. Karay Türkçesinin üç ağızı olan Kırım, Trakay ve Haliç-Lutsk ağızlarına dayanan tematik söz varlığının incelenmesiyle Türkoloji ve söz varlığı çalışmalarına katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Sayfa düzeni iki sütun hâlinde verilmiştir. Yaklaşık 13.000 madde başının bulunduğu eserde, madde başları koyu yazılmıştır ve parantez içinde kelimenin hangi Karay ağızına ait olduğu, o ağız ifade eden kısaltmalarla belirtilmiştir. Kelimenin açıklaması verildikten sonra diğer ağızlardaki şekilleri italik-koyu biçiminde verilmiştir.

Giriş bölümünde yer alan *Karayların Kullandıkları Alfabeler* başlığı altında Karay Türkçesinde verilen eserlerde İbrani, Kiril ve Latin esaslı olmak üzere farklı alfabeler kullanıldığını belirtmiştir. Belirtilen alfabelere ve transkripsiyon sistemlerine de yer vermiştir. İncelenen kaynakları dikkate alarak maddeleri şu alfabetik düzende vermiştir: "a, b, ç, d, ä, e, è, f, g, ğ, h, ħ, ı, i, j, k, q, l, m, n, ŋ, o, ö, p, r, s, ş, t, u, ü, v, y, z".

Tematik söz varlığının incelendiği asıl bölüm olan *Görevlerine ve Konularına (Tematik) Göre Söz Varlığı* bölümünde; *İsimler, Zamirler, Sıfatlar, Zarflar, Edatlar ve Filler* olmak üzere altı ana bölüm yer almaktadır.

İsimler bölümü kendi içerisinde "Konularına (Tematik) Göre Söz Varlığı" başlığı altında incelenmiştir. Bu bölümde kendi içerisinde "İnsan ve Toplum", "Hayvanlar", "Bitkiler", "Zaman", "Yeryüzü", "Gökyüzü", "Sayılar", "Renkler", "Araç-Eşya-Enstrüman", "Beslenme" ve "Din-İnanç" başlıklarına ayrılmıştır.

"İnsan ve Toplum" başlığı kendi içerisinde Irk, Millet, İnsan Topluluğu, Aile ve Akrabalık, Meslek ve Sosyal Sınıf, Kişi Adları: Erkek Adları ve Kadın Adları, İnsan Vücudu, Hastalık-Sağlık başlıkları altında sınıflandırılmıştır ve 1319 madde başı bulunmaktadır. "Hayvanlar" başlığı kendi içerisinde Hayvan Adları, Hayvancılıkla İlgili Terimler başlıkları altında sınıflandırılmıştır ve toplam 490 madde başı bulunmaktadır. "Bitkiler" başlığı altında 371 madde başı bulunmaktadır. "Zaman" başlığı kendi içerisinde Yıl, Mevsim, Ay, Gün, Diğer Zaman İfadeleri, başlıkları altında sınıflandırılmıştır ve toplam 232 madde başı bulunmaktadır. "Yeryüzü" başlığı kendi içerisinde Yer Adları, Yön Adları, Madenler, Doğa Olayları başlıkları altında sınıflandırılmıştır ve toplam 412 madde başı bulunmaktadır. "Gökyüzü" başlığı kendi içerisinde Gökyüzü ve Gök Cisimleri başlığı altında sınıflandırılmıştır ve 37 madde başı bulunmaktadır. "Sayılar" başlığı altında 62 madde başı

bulunmaktadır. "Araç-Eşya-Enstrüman" başlığı altında 1120 madde başı bulunmaktadır. "Beslenme" başlığı kendi içerisinde Yiyecek, İçecek başlıkları altında sınıflandırılmıştır ve toplam 208 madde başı bulunmaktadır. "Din-İnanç" başlığı kendi içerisinde Peygamber Adları, Dinî Ritüeller, Diğer İnanç Terimleri başlıkları altında sınıflandırılmıştır ve toplam 382 madde başı bulunmaktadır.

İsimler bölümünden sonra ise sırasıyla *Zamirler* başlığı altında 73; *Sıfatlar* başlığı altında 2724; *Zarflar* başlığı altında 365; *Edatlar* başlığı altında 228 ve *Fiiller* başlığı altında 4596 madde başı bulunmaktadır.

Son bölüm olan sonuç bölümünde çalışmada "Karay Türkçesi Söz Varlığının Görevlerine ve Konularına (Tematik)" göre tasnif edilen madde başlarının sayısı tablo hâlinde detaylı bir şekilde verilmiştir. Koçak, Karay Türkçesinde tespit ettiği önemli noktaları ise 6 maddede sıralamıştır:

1. Karay Türkçesinin üç farklı ağız arasındaki en önemli ses farklılıklarını beş madde ile özetlemiştir.

2. Eski Türkçede kullanılan ve Karay Türkçesi ağızlarında aynı şekilde yaşayan ve korunan on kelimeye yer vermiştir.

3. Karay Türkçesinde tespit edilen Oğuzca unsurlar kelime örnekleriyle birlikte vermiştir.

4. Karay Türkçesinin "din-inanç" bölümünde yer alan özellikle Museviliğe has terimlerin ve bayram isimlerinin dikkat çekici olduğu konusuna değinmiştir. Örneğin: Tanrıyı betimlemek için Eski Türkçe, Farsça ve Museviliğin etkisiyle birkaç farklı terimin kullanılması dikkat çekici olduğunu belirtmiştir.

5. Gün isimlerinin ise İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilik gibi inançlara göre şekillendiğini; Arapça, Farsça ve İbranice ödünçlemelerin bulunduğu ve bunun yanında Eski Türkçe unsurlarının da görüldüğüne dikkat çekmiştir.

6. Karay Türkçesi eserlerinin büyük çoğunluğunu dinî eserlerin oluşturması sebebiyle peygamber isimleri haricindeki şahısların isimlerinin de dolaylı yollardan dinsel özellikler gösterdiği tespit etmiştir.

Unutulma tehlikesi altında olan, dinî ve kültürel özellikleri bakımından diğer Türk lehçeleri arasında farklı bir konuma sahip olan Karay Türkçesi üzerine Türkiye'deki Türkologlar tarafından yapılmış çalışmalar sınırlı sayıdadır. Özellikle Karay Türkçesinin söz varlığını ortaya koyan çalışmalar oldukça azdır. Elimizde bulunan kitap Karay Türkçesinin üç ağız ile ilgili söz varlığını içermektedir.

Bu durum bize; ağızlar arasındaki farklılıkları anlama noktasında ve ağız özellikleri arasında karşılaştırma yapma konusunda yarar sağlayacaktır. Eserin yaklaşık 13.000 madde başından oluşması ve kelimeler tematik olarak sınıflandırılırken kendi içerisinde de konularına göre ayrıca incelenmiş olması eserin verimliliğini ve zenginliğini ortaya koymaktadır. Kelime türü olarak isim, fiil, zamir, sıfat, zarf, edatlarla ilgili söz varlığını içermesi bakımından ileride yapılacak çalışmalar için oldukça faydalı olacaktır.

Türkoloji ve söz varlığı çalışmalarına katkı sağlayacak ve Karay Türkçesi üzerine yapılacak çalışmalara kaynaklık edecek bu değerli çalışmayı bilim dünyasına kazandıran Sayın Murat Koçak'a teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Çulha, T. (2006). *Karaycanın Kısa Sözvarlığı: Karayca Türkçe Kısa Sözlük*. İstanbul: Kebikeç Yayınları.
- Durgut, H. (2016). Karaylar ve karayca üzerine Türkiye’de yapılan çalışmalara genel bir bakış: geçmiş-bugün-gelecek. *Türkiyat Araştırmalarının Güncel Sorunları Sempozyumu*, s. 517-524.
- Koçak, M. (2021). *Karay Türkçesinin Ağızları Tematik Söz Varlığı (Haliç-Lutsk, Kırım, Trakay)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, A. (2015). Karaycadaki Alıntı Kelimeler. *Gazi Türkiyat*, s. 143-164.